

Státní okresní archiv Cheb

Cech punčochářů Aš

1722–1860 (1865)

Inventář

EL NAD č.: 1537

AP č.: 1568

PhDr. Jana Kolouchová

Cheb 2015

Obsah

Úvod:

I. Vývoj původce archiválií	3
II. Vývoj a dějiny archivního fondu	6
III. Archivní charakteristika archivního fondu	6
IV. Stručný rozbor obsahu archivního fondu	7
V. Záznam o uspořádání archivního fondu a sestavení pomůcky	8
Seznam použitých pramenů a literatury	9

Přílohy:

Příloha č. 1: Seznam použitých zkratk	10
---------------------------------------	----

Inventární seznam	11
--------------------------	-----------

I. Vývoj původce archiválií

S rozvojem řemeslné výroby ve městech jsou spjaty i počátky bratrstev a cechů.¹ Nejenže měly působnost z hlediska spolčování, ale také sehrály svou úlohu v otázce sociální a náboženské. Charakter bratrských sdružení se postupně rozšířil o vlastní hospodářské zájmy jednotlivých řemesel a od 14. století vznikaly první cechovní organizace, jejichž vrchol nastal v 15. a 16. století.² Ke slučování se městských řemeslníků v rámci jednoho nebo více výrobních oborů docházelo pod heslem „Amor et paritas.“³

Cechovní organizace měly svoji pevně stanovenou hierarchii. V jejich čelech stáli cechmistři spolu se staršími spolumistry, kteří byli voleni na cechovních shromážděních. Jejich volba musela být potvrzena městskou radou nebo vrchností. Cechmistr měl výkonnou a soudní moc a v první řadě dbal na dodržování statutárních stanov.⁴ Statuta neboli artikule určovala pravidla fungování cechu, obsahovala normy pro provoz a zachování kvality výrobků, pro přijímání členů, vzdělávání řemeslnických učňů a reflektovala i zásady dobrých mravů. Obvykle byla uložena v pokladnici spolu s privilegii, pečeti a ostatními písemnostmi, ale také s cechovním majetkem.⁵

Cechy dohlížely na kvalitu i kvantitu výrobků, nákup surovin, kontrolovaly dodržení pracovních postupů a určovaly cenu zboží, výši mzdy tovaryšů, jejich pracovní dobu i nárok na volno. Zajišťovaly výchovu a vzdělání učedníků i tovaryšů, určovaly jejich počet, zakazovaly nekalou soutěž a kontrolovaly přijímání nových mistrů. Starobylé zvyklosti a vnitřní uspořádání přísně dodržovaly.⁶

Důležitou osobou pro zřízení a chod cechu byl tzv. „obman.“⁷ Zatímco například v Chebu a jiných městech docházelo ke komunikaci mezi cechy a městskou radou, situace v ašské oblasti byla poněkud jiná. Odlišnost byla dána držbou panství. Cechy zde byly podřízeny přímo vrchnosti v podobě významného rodu Zedtwitzů. Jejich držba územně

¹ Bratrstvo je chápáno ve smyslu dobrovolné organizace řemeslníků, zakládané původně z náboženských důvodů, cechem se rozumí řemeslnická korporace, jejíž členové museli být všichni příslušníky řemesla. Blíže SCHULZ, Knut. *Handwerk, Zünfte und Gewerbe. Mittelalter und Renaissance*. Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2010, s. 57.

² SIEGL, Karl. *Alt-Egerer Zunftleben*. Eger : J. Kobrtsch & Gschihay, 1916, s. 5.

³ Tj. Láska a rovnost.

⁴ PÁTROVÁ, Karin. *Řemeslnické cechy v Brandýse nad Labem : polovina 16. – polovina 19. století*. Stará Boleslav : Oblastní muzeum Praha – východ v Brandýse nad Labem, 2010, s. 5.

⁵ SCHULZ, K. *Handwerk*. s. 57–60.

⁶ Srov. SIEGL, K. *Alt-Egerer Zunftleben*. s. 13–15.

⁷ „Obman“ je doložen i na území Chebska, kde v době jagellonské byl z řad tzv. vnitřní rady volen radní, který reguloval veškerou produkci v rámci svěřeného oboru. Pobíral část příjmů cechovního mistra formou pravidelného platu. Podléhali mu tzv. „přísežní mistři“ (Geschworene Meister), jejichž počet kolísal od dvou do čtyř a byli pravidelně každý rok obměňováni. Blíže HALLA, Karel a kol. *Umění gotiky na Chebsku*. Cheb : Galerie výtvarného umění v Chebu, 2009, s. 113.

spadala do hranic ašského výběžku, který současně tvořil i geografický rámec působnosti cechovní soustavy. Centrem řemeslné výroby byla sice Aš, ale ta pod sebou sdružovala i další místa, jako jsou např. Hranice, Podhradí, Krásná, atd.⁸

Kdy přesně započal ašský cech punčochářů svou činnost, nebylo možné určit. Již roku 1705 je zmíněn punčochářský mistr Jeremias Raab z Aše, 1712 Johann Nicol Thoma z Hranic, 1716 Johann Paul Thoma z Podhradí. V polovině 18. století zde působili mistři Nicol Müller, Christoph Ludwig und Jeremias Raab, Adam Ludwig, Johann Gottfried Thoma, Emanuel Wölfel, Michael Wölfel, Johannes Bergmann a Gottlieb Wölfel, Maritn Riedel, Johann Kaspar Hofmann, Lorenz Hofmann, Nicol Ludwig, Isaak Ambrosius Ludwig, Johann Gottlieb Häschel a Adam Netsch.

Punčochy představovaly důležitou část oděvu, kterou šili krejčí i soukeníci ze všelijakých látek nebo se zhotovovaly doma. Hluboko do 16. století nebyly známé punčochy pletené na stavu či vázané. Přestože za vynálezce stavu na tkaní punčoch z roku 1589 je označován Angličan Wiliam Lee, první pletené punčochy se údajně objevily na dvoře francouzského krále Jindřicha II. Teprve počátkem 17. století došlo k jejich šíření i na našem území.⁹

Počáteční rozvoj punčochářského řemesla závisel velkou měrou na chovu ovcí a zpracování vlny. S výrobou punčoch, kterou se zabývali ruční punčocháři, původně zvaní štrikaři, souvisela celá řada pracovních úkonů. Po spředení slabší vyprané vlny z chomáčků, které byly roztrhány a napuštěny olejem, se vzniklá nit soukala a připravovala k pletení. Většina hotových úpletů se barvila a valchovala. U ručně pletených punčoch se výrobek pletl vcelku, při výrobě pomocí punčochářského stavu se zhotovovaly dvě části, které se následně sešívaly.¹⁰

Dalšímu vývoji cechu punčochářů bránilo nejen jeho konzervativní uspořádání, ale také zásahy státní moci. Od roku 1708 měla být všechna cechovní statuta potvrzována panovníkem, což se ale příliš nedodržovalo. K tvrdším postupům bylo přistoupeno za vlády Karla VI., kdy byl 16. listopadu 1731 vydán Generální cechovní patent pro české země, kterým mj. byli pověřeni dozorem nad cechy cechovní inspektoři. Dne 5. ledna 1739 byly vydány Generální cechovní artikule pro cechovní pořádky dědičných zemí českých,

⁸ ALBERTI, Karl. *Beiträge zur Geschichte der Stadt Asch und des Ascher Bezirkes* IV. Asch : Selbstverlag, 1940, s. 677.

⁹ WINTER, Zikmund. *Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách 1526–1620*. Praha : Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1909, s. 632.

¹⁰ ZRŮBEK, Rudolf. O solnickém punčochářství, *Orlické hory a Podorlicko* 8, 1996, s. 141–146.

kteře sjednotily cechovní předpisy především v oblasti vzdělávání řemeslnického dorostu, jejich mzdové podmínky a získání mistrovského práva.¹¹

V 60. a 80. letech 18. století v důsledku rozvoje a zavádění manufakturní výroby došlo postupně k rušení některých cechů a nové se již nezřizovaly. V roce 1765 byl vydán dekret, který opravňoval tovaryše vykonávat živnosti i bez cechovní příslušnosti, a v roce 1773 došlo k vyhlášení „svobody obchodu a výroby.“ Tím vznikla kategorie svobodných živností, která nevyžadovala cechovní organizaci,¹² což od 1. června platilo také pro pletení a tkaní punčoch.¹³ Další zásah znamenal dvorní dekret z 23. června 1785, kdy byl punčochářům vymezen okru materiálů pro výrobu punčoch a zároveň bylo mistrům dovoleno držet si tovaryše.¹⁴

Roku 1813 čítal cech v ašské oblasti 127 mistrů a několik vdov. Tehdy se nevyráběly pouze punčocháče z bavlny, vlny a lněné příze a později z hedvábí, ale také čepice, spací čepice, spodky, saka, rukavice atd. Část produkce byla určená pro domácí trh, část putovala na jarmarky v západních Čechách.¹⁵

Rozsudek zániku výše nastíněné cechovní soustavy učinil František Josef I. svým císařským patentem č. 227, jímž dne 20. prosince 1859 vydal Živnostenský řád platný od 1. května 1860. Tento patent sjednotil a uzákonil provozování řemesel i obchodu. Všechny dosud platné předpisy o nabývání živnostenských, továrních a obchodních oprávnění, dále i všechny starší a s tímto živnostenským řádem neslučitelné předpisy byly prohlášeny za zrušené. Cechy byly zrušeny a namísto nich nastoupila živnostenská společenstva, která navázala na jejich činnost a tradice.¹⁶

Kdy přesně však ukončil ašský cech punčochářů svou činnost, nebylo možné určit. Nejmladší záznamy pocházejí z roku 1865. Zaniklý cech byl nahrazen společenstvem punčochářů, které od roku 1886 koexistovalo společně s kožešníky, koželuhy, sedláři, tapetáři, kloboučníky, holiči a kadeřníky, provazníky, kartáčníky a rukavičkáři.¹⁷

¹¹ VÍCE PÁTROVÁ, K. *Řemeslnické cechy*, s. 10.

¹² TAMTÉŽ, s. 11.

¹³ Hauptelenchus und Repertorium über alle acht Bände der Sammlung aller k. k. Gesetze von Jahre 1740 bis 1780 in einer chronologischen Ordnung und sistematischen Verbindung. Wien : Joh. Georg Mössle, 1787, s. 201.

¹⁴ *Handbuch aller unter der Regierung des Kaisers Joseph des II. für die K. K. Erbländer ergangenen Verordnungen und Gesetze in einer Sistematischen Verbindung enthält die Verordnungen und Gesetze vom Jahre 1786*. 11. Band, Wien 1788, s. 294–295.

¹⁵ ALBERTI, K. *Beiträge* IV, s. 711.

¹⁶ PÁTROVÁ, K. *Řemeslnické cechy*, s. 11.

¹⁷ SOKA Cheb, *Společenstvo řemeslníků Aš*, EL NAD 249.

II. Vývoj a dějiny archivního fondu

Dle záznamů v přírůstkové knize byly dne 29. června 1960 předány do archivu dokumenty MNV Aš. Jednalo se o 241 balíků z let 1945–1955 bez bližšího označení obsahu spisů a byly zaevidovány pod č. př. 114. O nakládání s dokumenty u původce či jejich uložení před převzetím do archivu se nedochovaly žádné písemné informace.

Tři úřední knihy vzniklé z činnosti cechu punčochářů v Aši mají zachovalou předchozí signaturu. Ta však nevznikla u původce fondu, nýbrž v pozdější době. V prvním případě se jedná o 151, 344 H, ve druhém 236, 351 H a ve třetím 234, 349 H. Ztráty, zničení nebo poškození dokumentů před převzetím do archivu však nejsou doložené, nicméně jsou zřejmé.

III. Archivní charakteristika archivního fondu

Archivní fond Cech punčochářů Aš je torzovitého charakteru a obsahuje archiválie z let 1722–1860 (1865).

Po převzetí dokumentů MNV Aš do archivu došlo k vytrídění cizích původců, a tak byl vyřazen i archivní fond Cechy Aš (EL NAD 243). Při zpracování archivního fondu Cechy Aš roku 2011 bylo rozhodnuto o novém přerozdělení podle původců na jednotlivé cechy či sdružení cechů. Písemnosti vzniklé z činnosti cechu punčochářů byly převedeny do nově vzniklého fondu Cech punčochářů Aš (EL NAD 1537), Úřední záznam č. 127/2011 ze dne 24. listopadu 2011, č. j. SOAP/020-0699/2011. Jednalo se o pět úředních knih (0,13 bm) a jeden balík (0,01 bm).

Tímto úředním záznamem sem byly přiřazeny i písemnosti vzniklé z činnosti jiného původce. Jednalo se o pokladní knihu, účetní záznam a osobní doklad punčocháře Karla Trägera. Na základě úředního záznamu č. 2/2015 ze dne 13. ledna 2015, č. j. SOAP/020-0017/2015 rozhodnuto o jejich přesunutí do archivního fondu Společenstvo řemeslníků Aš (EL NAD 249).

K archivnímu fondu cechu punčochářů nebyl v minulosti vytvořen inventární soupis. Údaje bylo však možné zjistit z inventáře fondu Cechy Aš (EL NAD 243) pořízeného již roku 1964 Fr. Veselým, L. Hudlickou a J. Slavíkem. Jmenovaný soupis byl ale plný chyb a nepřesností. Kniha tovaryšů a učňů z let 1722–1817 (inv. č. 1) byla označena jako Kniha zápisů a ukončena měla být rokem 1808, Kniha příjmů tovaryšského bratrstva při cechu z let 1798–1849 (inv. č. 2) rokem 1834 a Kniha příjmů a výdajů z let 1851–1865

(inv. č. 4) rokem 1862. Účetní kniha z let 1802–1811 (inv. č. 3) měla reflektovat pouze rok 1802. Spisový materiál byl obecně nazván jako korespondence cechu. Z výše uvedených důvodů bylo tedy roku 2011 přistoupeno k novému zpracování.

V archivním fondu Cech punčochářů Aš byly archiválie rozdělené na úřední knihy a spisy. Jednotlivé věcné skupiny byly uspořádány chronologicky, pouze osobní doklady členů cechu (inv. č. 8) jsou řazeny abecedně. Úřední knihy se zachovaly čtyři. Nejstarší úřední kniha z roku 1722 obsahuje zápisy o přijímaných učních a tovaryších. Zbylé tři úřední knihy jsou věnovány účetním záležitostem. V názvech knih se objevuje označení Tovaryšské sdružení. Toto sdružení však fungovalo v rámci cechu samotného, proto nebylo přistoupeno k vytváření samostatného archivního fondu.

Spisový materiál má poněkud rozmanitější povahu. Největší podíl zastávají archiválie vztahující se k osobám spojeným s cechovní výrobou. Jedná se o potvrzení o vykonání tovaryšského učení (inv. č. 6), osobní doklady členů cechu (inv. č. 8), tovaryšská nařízení (inv. č. 9), nájemné smlouvy tovaryšů (inv. č. 12) a učňovské listy (inv. č. 13). Dále je nutné zmínit opisy cechovních artikulí (inv. č. 5) a účetní záznamy (inv. č. 10) reflektují v tomto případě pouze první polovinu 19. století. V neposlední řadě archivní fond obsahuje i archiválie vztahující se k rodině Wunderlich (inv. č. 11), jejíž členové působili v rámci ašského cechu punčochářů.

Alegorických obrázky se zřetelným dominikánským vlivem (inv. č. 7) původně sloužily jako záložky v Knize příjmů tovaryšského sdružení (inv. č. 2). Z důvodu další možné interpretace byly ponechány v archivním fondu Cech punčochářů Aš.

Při zpracování nebyly vyřazeny žádné jednotliviny nearchivní povahy ani archiválie z důvodu přehodnocení významu. Rozsah archivního fondu po zpracování činí 0,12 bm a tvoří jej třináct inventárních čísel.

Po jazykové stránce je archivní fond zcela německý. Fyzický stav úředních knih a spisů je dobrý.

IV. Stručný rozbor obsahu archivního fondu

Archiválie vztahující se k působení cechu punčochářů v Aši se sice zachovaly pouze torzovitě, přesto je lze hodnotit jako bohaté na nejrozmanitější informace. Různorodost cechovní agendy je schopna odhalit v komplexním pohledu řád a chod cechu.

K problematice norem cechu se vyjadřují dochovaná statuta z let 1773 a 1851 (inv. č. 5). Artikule, vydávané staršími mistry cechu, obsahují ustanovení o povinnostech tovaryšů a mistrů k cechu. Nejenže přináší informace o pravidlech fungování chodu, kvalitě výroby, přijímaných a vyučených členech, ale také nabádají k počestnému chování, k dobré reprezentaci cechu a také sebe prezentaci.

Převážná část archivního fondu poskytuje informace o osobách pracujících v rámci cechu. Na základě zápisů o členech cechu (inv. č. 1) a jejich osobních dokladů (inv. č. 6, 8, 11–13), je možné interpretovat a dohledat dědickou praxi ve smyslu přesunu profese z otce na syna. Jelikož se dochovaly záznamy o přijímaných učních a tovaryších, lze postupovat tímto způsobem napříč celými generacemi.

V neposlední řadě je nutné zmínit účetní záležitosti, které se dochovaly ve značném počtu (inv. č. 2–4 a 10). Na základě záznamů o příjmech a výdajích lze vypočítat hospodaření a obecně řečeno i běžný chod a fungování cechu. Je zde zaznamenáno veškeré poskytování půjček včetně zaplacených úroků, výdaje na samotnou reprezentaci cechu a i další příjmy z vybraných členských poplatků.

K hlubšímu studiu dějin cechu punčochářů v Aši bude potřeba využít i archiválie uložené v dalších archivních fondech. Ve správě SOkA Cheb se nachází také fond Společenstvo řemeslníků Aš (EL NAD 249). Pro získání komplexního pohledu na problematiku by bylo zapotřebí nahlédnout také do fondu Archiv města Aš (EL NAD 252).

V. Záznam o uspořádání archivního fondu a sestavení archivní pomůcky

Ve Státním okresním archivu Cheb archivní fond Cech punčochářů Aš uspořádala a archivní pomůcku v září až prosinci 2011 sestavila Jana Kolouchová.

Cheb, 14. ledna 2015

PhDr. Jana Kolouchová

Seznam použitých pramenů a literatury

Prameny

SOkA Cheb, *Archiv města Aš*, EL NAD 252.

SOkA Cheb, *Společenstvo řemeslníků Aš*, EL NAD 249.

Literatura

ALBERTI, Karl. *Beiträge zur Geschichte der Stadt Asch und des Ascher Bezirkes IV*. Asch : Selbstverlag, 1940.

HALLA, Karel a kol. *Umění gotiky na Chebsku*. Cheb : Galerie výtvarného umění v Chebu, 2009.

PÁTROVÁ, Karin. *Řemeslnické cechy v Brandýse nad Labem : polovina 16. – poloviny 19. století*. Stará Boleslav : Oblastní muzeum Praha – východ v Brandýse nad Labem, 2010.

SEDLÁK, Vladimír. O ceších a jejich archivech. *Archivní příručka: sborník přednášek o archivní praxi*, 1948, s. 197–223.

SCHMIDT, Georg. *Zunftordnung der Leinenweber in Neumarkt (1662)*. *Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen*, 1913, s. 383–392.

SCHULZ, Knut. *Handwerk, Zünfte und Gewerbe. Mittelalter und Renaissance*. Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2010.

SIEGL, Karl. *Alt-Egerer Zunftleben*. Eger : J. Kobrtsch & Gschihay, 1916.

WINTER, Zikmund. *Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách (1526–1620)*. Praha : Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1909.

ZRŮBEK, Rudolf. O solnickém punčochářství, *Orlické hory a Podorlicko* 8, 1996, s. 141–146.

Příloha č. 1

Seznam použitých zkratk

bm	běžný metr
č. j.	číslo jednací
č. př.	číslo přírůstkové
EL NAD	evidenční list Národního archivního dědictví
fas	fascikly
MNV	místní národní výbor
SOkA	Státní okresní archiv
ukn	úřední knihy

Inventární seznam

Inv. č.	Obsah	Časový rozsah	Evid. jedn. č.
I. KNIHY			
1	Kniha tovaryšů a učňů cechu punčochářů (Gesellen- und Lehrjungenbuch bei e. e. Handwerk der Strumpfwirker in dem Marckt Asch, angefangen im Jahr 1722) – zápisy o přijímaných učních, splnění učňovských let a přijímání do tovaryšského stavu Něm., 16,5 x 20 cm, vazba z lepenky, hřbet a rohy kožené s geometrickými ornamenty Zvlněný papír	1722–1817	ukn 1
2	Kniha příjmů punčochářského tovaryšského bratrstva (Einnahmenbuch d. Strumpfwirke Gesellschaft 1798–1834) Něm., 10,5 x 17 cm, vazba z lepenky, hřbet a rohy kožené, kožené řemínky Předchozí sign.: 344 H, 151	1798–1849	ukn 2
3	Účetní kniha tovaryšského bratrstva cechu punčochářů (Protokoll über die e. e. Gesellenbrüderschaft der Strumpfwirker in dem Markte Asch vollführte Rechnungen anfangend in Jahre 1802; Zunftbuch der Strumpfwirker Asch v. 1802) – účetní záležitosti rozdělené na kvartály (pohledávky, zaplacené, zůstatek) 1802–1811 – zápis o obsahu 357 stran a 178 listů v knize, který je stvrzen pečeti a podpisy 1802 Něm., 20,5 x 34 cm, vazba z lepenky, hřbet a rohy kožené, torza kožených řemínků Předchozí sign.: 351 H, 236	1802–1811	ukn 3
4	Kniha příjmů a výdajů cechu punčochářů (Rechnungs Buchl für den Verein der Strumpfwirker Asch; Rechnungsbuch d. Strumpfwirker Asch v. 1./3. 1851–1862) – zápisy jsou rozděleny na jednotlivé kvartály a stvrzeny pečeti a podpisy starších tovaryšů Něm., 10,5 x 17,5 cm, vazba z lepenky, hřbet a rohy kožené, kožené řemínky Předchozí sign.: 349 H, 234	1851–1860 (1865)	ukn 4

Inv. č.	Obsah	Časový rozsah	Evid. jedm. č.
------------	-------	---------------	-------------------

II. SPISY

5	Cechovní artikule	1773, 1851	fas 1
6	Potvrzení o vykonání tovaryšského učení Josepha Fleuschera	1782	fas 1
7	Alegorické obrázky s dominikánskou tematikou doplněné textem (4 ks)	1780	fas 1
8	Osobní doklady členů cechu (řazeno abecedně)	1794–1837	fas 1
9	Tovaryšská nařízení	1794–1854	fas 1
10	Účty a kvitance	1802–1839	fas 1
11	Mistři cechu z rodiny Wunderlichů	1831–1857	fas 1
12	Nájemné smlouvy tovaryšů	1840, 1845	fas 1
13	Učňovské listy Christiana Künzla a Wolfa Putze	1847, 1852	fas 1

Název archivní pomůcky:	Cech punčochářů Aš
Značka archivního fondu:	Cech punčochářů Aš
Časový rozsah:	1722–1860 (1865)
Počet evidenčních jednotek:	5 (4 úřední knihy, 1 fascikl)
Počet inventárních jednotek:	13
Rozsah v bm:	0,12 (úřední knihy – 0,11 bm, fascikl – 0,01 bm)
Stav ke dni:	14. 1. 2015
Zpracovatel archivního fondu:	PhDr. Jana Kolouchová
Zpracovatel archivní pomůcky:	PhDr. Jana Kolouchová
Počet stran:	14
Počet exemplářů:	5
Schválil:	Mgr. Karel Halla dne 14. 1. 2015–čj. SOAP/020-0038/2015